

Barbara Ivančič Kutin

Raziskovalni položaji pri terenskem zbiranju prozne folklore

Zbiranje in dokumentiranje prozne folklore se metodološko razlikuje od običajnih intervjujev z informatorji po tem, da je raziskovalec hkrati tudi del občinstva, ta pa vpliva na potek pripovedovanja in na (umetniško) oblikovanje besedila. Tukajšnja obravnava želi predstaviti tri različne raziskovalne položaje pri zbiranju prozne folklore na terenu, ki se ločijo po izhodiščnem situacijskem kontekstu, tj. po načinu, kako raziskovalec pristopi k informatorju – pripovedovalcu ter dokumentira njegove ubeseditve folklornih besedil: 1. dogovorjen sestanek s pripovedovalcem, z različicami tudi po načinu dokumentiranja (diktafon : videokamera); 2. namerna (načrtovana) navzočnost v okolju, kjer obstaja verjetnost folklornega(-ih) dogodka(-ov); 3. naključna navzočnost raziskovalca pri folklornem(-ih) dogodku(-ih). Ugotovitve so plod avtoričinega terenskega dela pri zbiranju gradiva na Bovškem.

Collecting and documenting oral literature is methodologically different from an ordinary interview with an informant. The researcher is simultaneously part of the public, which affects the narration and an (artistic) formation of the text. This article looks at three different methods of collecting oral literature in the field. They differ in the manner in which the researcher starts working with the informant – the narrator, and in the manner of documenting a folklore texts: 1. an arranged meeting with the narrator, documented by a dictaphone or a videocamera; 2. planned presence in an environment where there is a strong possibility that a folklore event will take place; 3. the researcher accidentally witnesses a folklore event.

UVOD

Prozna slovstvena folklorja zajema žanre, kot so povedke, pravljice, anekdote, šaljivke ter tiste spominske in biografske pripovedi, ki imajo lastnosti folklornega besedila.¹

¹ Lastnosti folklornega besedila so npr. ustni prenos, razširjenost, variante ..., gl. M. Stanonik, *Slovenska slovstvena folklorja*, str. 50, 51.

Pri raziskovanju prozne slovstvene folklorne v njenem avtentičnem okolju je nujno upoštevati vse sestavine, ki tvorijo folklorni dogodek: tekst, teksturo in kontekst.² Pričujoča obravnava se osredotoča predvsem na izhodiščni situacijski kontekst³ med raziskovalcem in informatorjem – pripovedovalcem, ki privede do folklornega(-ih) dogodka(-ov). Zbiranje gradiva na terenu je zelo pomembno za nadaljnje preučevanje prozne folklorne; vsakršno takšno zbiranje se začne s stikom z informatorji na izbranem geografskem področju. V konkretnem primeru gre za zbiranje na širšem Bovškem;⁴ to je podlaga za ugotovitve, podane v nadaljevanju.

Ker se pripovedovanje razlikuje od običajnega jezikovnega posredovanja – tu mislimo predvsem na estetske učinke ubeseditve in njeno dramatično razsežnost, ki je namenjena sprejemalcu – se zbiranje in dokumentiranje prozne folklorne razlikuje od običajnega intervjuja z informatorjem, saj se mora raziskovalec vživeti tudi v vlogo poslušalca.⁵

Z enkratnim obiskom terena v določenem kontekstu časa, kraja in prostora ponavadi dokumentiramo več folklornih dogodkov, ki strnjeno ali s krajšimi premori, med katerimi se porajajo asociacije za novo zgodbo, sledijo drug drugemu od istega ali več različnih udeležencev. Tako situacijo, katere rezultat je folklorni dogodek oz. niz folklornih dogodkov, bomo v nadaljevanju imenovali folklorno srečanje.⁶

VRSTE IZHODIŠČNEGA SITUACIJSKEGA KONTEKSTA

Izhodiščni situacijski kontekst, ki ga opredeljuje način, kako je raziskovalec prišel v situacijo (položaj), iz katere se je razvilo folklorno srečanje, smo ločili na tri vrste. Pri tem so upoštevane le tiste situacije, v katerih je bilo pridobljeno gradivo od informatorjev, ki ustrezajo merilom dobrega ali vsaj solidnega pripovedovalca,⁷ ter da je gradivo mogoče obdelovati, torej je bilo med samim procesom folklornega srečanja ohranjeno kot trajen zapis z avdio ali video tehniko:

1. dogovorjen sestanek z informatorjem, pri čemer smo pozorni še na učinek uporabe različnih tehničnih pripomočkov za dokumentiranje (diktafon; videokamera);
2. raziskovalec je namenoma navzoč v okoliščinah, kjer obstajajo potencialne možnosti za uresničitev folklornega pripovedovanja;

² Po A. Dundesu je folklorni dogodek sestavljen iz treh prepletajočih se in neločljivo povezanih ravnin: **teksta** (verbalno sporočilo, ki ga pripovedovalec posreduje občinstvu med pripovedovanjem), **teksture** (način izvedbe, nejezikovna slogovna sredstva) in **konteksta** (okolje, okoliščine in udeleženci, njihove lastnosti in čustvena razpoloženja); gl. M. Stanonik, *Teoretični oris slovstvene folklorne*, str. 295. Folklorni dogodek imenujemo tisto družabno situacijo, pri kateri se odvija pripovedovanje ali petje vsebin, za katere je značilno, da se skozi čas prenašajo z ustnim izročilom. Pri tem sodelujejo aktivni udeleženci (pevci, pripovedovalci) in občinstvo, ki spremlja aktivnosti s poslušanjem in na potek folklornega dogodka vpliva na različne načine. Povz. po M. Stanonik, *Slovenska slovstvena folklorne*, str. 50–54. Folklorni dogodek je podrobno in z več vidikov obdelan v M. Stanonik, *Teoretični oris slovstvene folklorne*, str. 115–332, 295.

³ O vrstah konteksta: M. Stanonik, *Teoretični oris slovstvene folklorne*, str. 298–301.

⁴ Z zvezo širše Bovško je mišljeno geografsko območje od Srpenice pa do Predela in Vršiča. Ujema se tudi z razmejitvijo bovškega govora. Glavni pripovedovalci so naštetni na koncu prispevka.

⁵ O različnih vlogah raziskovalca med dokumentiranjem piše M. Stanonik, *Slovenska folklorne med terenom in kabinetom*, *Jezik in slovstvo* 1982/83, št. 3, str. 72.

⁶ Z besedno zvezo folklorno srečanje seštejemo vse posamezne folklorne dogodke med enkratnim obiskom na terenu.

⁷ Značilnosti dobrega pripovedovalca so opisane v B. Ivančič Kutin, *Dober pripovedovalec z zornega kota poslušalca in raziskovalca*, *Traditiones* 30/1, str. 183–191.

3. naključna navzočnost raziskovalca pri folklornem pripovedovanju, ki ima lahko dve različici:

- A) zgodi se spontano in ne raziskovalec ne pripovedovalec nanj nista vnaprej pripravljena;
- B) pripovedovalec pride do raziskovalca, da bi mu povedal folklorno(-e) pripoved(-i).

119

1. Dogovorjen sestanek z informatorjem

To je najpogostejši izhodiščni položaj, v katerem raziskovalec dokumentira folklorne pripovedi, saj je zaradi možnosti priprave nanj tudi najbolj predvidljiv in obvladljiv. Za to vrsto sta značilni dve fazi:

- A) pripravljalna, med katero raziskovalec pripravi teren, in
- B) aktivna, v kateri se realizira folklorno srečanje.

a) Pripravljalna faza

V pripravljalni fazi raziskovalec morebitnega pripovedovalca obišče, z njim naveže stik, kolikor se ne poznata že prej, mu razloži, kaj išče in zakaj. Če informator ne reagira dovolj intenzivno (se ne spomni primernih zgodb), mu raziskovalec skuša pomagati z asociacijami in drugimi spodbudami, ki usmerjajo njegov spomin.⁸ Po določitvi ciljev se dogovorita za nadaljnje sodelovanje in morda tudi že določita datum prihodnjega obiska. V tem času pripovedovalec razmisli, o čem bo pripovedoval, navadno povpraša še svoje prijatelje ali sorodnike, da je tako nekoliko pripravljen (nekateri na listek zapišejo naslove zgodb, ki jih nameravajo povedati, drugi za opominjanje zadolžijo koga, ki pozna repertoar in ki bo pri naslednjem srečanju navzoč kot poslušalec).

b) Aktivna faza

Ni nujno, da ob prihodnjem obisku okoliščine ustvarijo razpoloženje, iz katerega se razvije folklorno srečanje. Če informator ni dovolj motiviran, zbran ali ni v primerni psihični kondiciji, do tega niti ne pride. »Zbiratelj si mora vzeti čas, potrpežljivo čakati in napeljevati vodo na svoj mlin, pred uspehom biti pripravljen tudi na težave in celo razočaranja.«⁹ Navadno se pa le posreči dobiti vsaj posamično zgodbo. V večini primerov (že prej smo namreč predvidevali, da je informator dober ali soliden pripovedovalec) se po uvodnem klepetu o vsakdanjih stvareh za sprostitev in motivacijo, razvije folklorno srečanje, katerega rezultat je niz folklornih pripovedi. Sestava udeležencev vpliva na to, kako se plete niz pripovedi: če sta pripovedovalec in raziskovalec sama, se mora raziskovalec še mnogo bolj vživeti v vlogo poslušalca, saj bi pripovedovalcu, če bi se raziskovalec vedel kot nepristranski udeleženec (= raziskovalec, ki ga zanima le vsebina pripovedi), manjkalo občinstvo, ki pa je nujno potrebno za pravo pripovedovanje. V primerih, ko so pri folklornem pripovedovanju navzoči vsaj trije ali več, se ta vloga raziskovalca nekoliko zmanjša, saj poleg glavnega pripovedovalca dejavno sodelujejo tudi drugi udeleženci – bodisi z asociacijami na določeno pripoved, pobudami ali

⁸ Raziskovalec postavlja konkretna in asociativna vprašanja (Ste že slišali zgodbo o ...; Ste poslušali zgodbe kot otrok ...; Kdo vam je pravil ...; Verjamete v spomin, moro, vedomce ...; Ste kdaj slišali, da so komu kaj zacoprali ipd.), lahko pa pomaga tudi s pripovedjo eksemplarne zgodbe.

⁹ M. Matičetov, Basmi koroških Slovencev, v: *Koroški kulturni dnevi I. Zbornik predavanj*, Maribor 1973, str. 192.

z občasnim prevzemom vloge pripovedovalca. Inštitucija občinstva se odziva na pripoved in s tem kroji potek folklornega srečanja.¹⁰

Dokumentiranje

Raziskovalec ima pri dogovorjenem sestankom z informatorjem pripravljeno opremo za dokumentiranje morebitnega folklornega srečanja, saj je le trajno ohranjeno gradivo, ki ga pozneje lahko prenesemo na papir, uporabno za nadaljnje analize (besedil, konteksta, teksture, procesa pripovedovanja idr.).

Dori in Ana Čopi med pripovedovanjem, dogovorjen sestanek z informatorjem, posnet z videokamero, Čezsoča, 10. 11. 2001 (kamera in izdelava fotografije iz videoposnetka: M. Peče).

Dogovorjen sestanek z informatorjem se v aktivni fazi razločuje po uporabi različnih tehničnih pripomočkov za dokumentiranje, saj ti vplivajo na pripovedovalca in druge udeležence. Snemanje z diktafonom običajno manj moti in udeleženci kmalu pozabijo nanj. Drugače je pri snemanju z videokamero – poleg psiholoških zgibov, nanašajočih se na samopredstavitel in pripovedovalčev odnos do trajnega vizualnega zapisa, ki bi ga utegnil gledati kdovekdo, ni zanemarljiva tudi navzočnost snemalca, ki ni dejavno

¹⁰ O socialnem in psihološkem kontekstu, ki vpliva na pripoved, piše: H. Jason, *Texture, Text and Context of the Folklor Texts vs. Indexing*, *Journal of Folklore Research* 34, št. 3, Sept.– Dec. 1997, str. 223, 224.

udeležen pri procesu odvijanja folklornega srečanja.¹¹ Raziskovalec mora o nameri uporabe videokamere seznaniti informatorja že v pripravljalni fazi, pripovedovalec pa ima možnost izbrati, kaj od svojega repertoarja bo povedal. S tega vidika je takšno folklorno srečanje nekako režirano,¹² zato je glede avtentičnosti sporno, saj ga lahko bolj primerjamo z nastopom pred kamero kakor s pravim folklornim srečanjem. Klub temu so posnetki dragoceni in tudi nujni, saj se le z njimi ohranijo prvine nejezikovne (dramatizacije) teksture, ki se sicer zgubi.

Reakcije ob vprašanju za privolitev snemanja z videokamero so različne: od neprikritega veselja do odločne zavrnitve. Večino pripovedovalcev pa je mogoče pregovoriti s pojasnilom, da bodo posnetki služili izključno za potrebe raziskovanja (in ne za predvajanje na televiziji!). Vpliv snemanja z videokamero v primerjavi s snemanjem z diktafonom bi bilo treba še preučiti, in sicer tudi na podlagi primerjave variant iste zgodbe. Posplošujoča ocena kaže, da je ta vpliv precejšen, razlike so seveda med posamičnimi pripovedovalci.

2. Načrtovana navzočnost raziskovalca v predvidoma ugodnih okoliščinah za folklorno pripovedovanje

S posamičnimi sestavinami je ta raziskovalni položaj soroden prejšnjemu (aktivna faza). Razložek je v izhodiščnem situacijskem kontekstu, saj pripovedovalec ni vnaprej seznanjen z raziskovalčevo namero. Raziskovalec je na morebitno folklorno pripovedovanje pripravljen (s seboj ima opremo za dokumentiranje), saj iz izkušenj ali drugih virov ve, da je v določenih okoliščinah velika verjetnost za takšno priložnost. Zavestno in z namenom, da bi pridobil gradivo, se vključi v dejavnost ali dogajanje v skupini ljudi, ki jo pozna, na primer v gostilni, kjer se srečajo prijatelji, v lovski koči, na obisku pri sorodnikih ali v domu starejših občanov, pri bedenju ob mrliču itn.¹³ Od splošnega in osebnega razpoloženja udeležencev in drugih okoliščin je odvisno, ali se bo folklorno srečanje razvilo ali ne. Pri tem ima lahko pomembno vlogo raziskovalec, ki usmerja pogovor k razmišljanju v to smer, spet drugič pa se prepusti samo vlogi poslušalca.

Dokumentiranje

Glede na to, da udeleženci raziskovalca poznajo, navadno ni težav pri uporabi diktafona. Gradivo, posneto ob uspešni uresničitvi folklornega srečanja iz opisanega položaja, daje načeloma dobre rezultate v pogledu kakovosti, pristnosti in obsežnosti repertoarja.

3. Naključna navzočnost raziskovalca pri folklornem pripovedovanju

Tak raziskovalni položaj lahko predstavimo z dveh različnih vidikov navzočnosti raziskovalca glede na osnovni situacijski kontekst, ki pripelje do folklornega srečanja. V obeh primerih pa ga raziskovalec ne pričakuje zavestno:

¹¹ Mogoče je sicer, da bi bil raziskovalec hkrati tudi snemalec, vendar bi v tem primeru odpadla raziskovalčeva vloga poslušalca, saj se na pripoved ne bi mogel odzivati (ne s kinetiko telesa niti z mimiko obraza, ki bi ga zakrivala kamera).

¹² Zaradi zmanjšane avtentičnosti se je pri konkretnem zbiranju videotehnika uporabljala le za dokumentiranje repertoarja že preverjeno dobrih pripovedovalcev, ki so že so/ustvarjali folklorno srečanje.

¹³ Lep primer iz konkretnega dela je nastal ob čakanju jutra za odhod na lov na petlina v lovski koči, kjer se je odvijalo več ur trajajoče folklorno srečanje te vrste, in sicer z enim samim glavnim pripovedovalcem.

- A) folklorno srečanje se razvije po spletu naključij, zato nihče od udeležencev ni nanj pripravljen;
- B) pripovedovalec poišče raziskovalca, da bi mu povedal folklorno(-e) zgodbo(-e).

A) Raziskovalec je pogosto nenačrtovano in po naključju navzoč pri folklornem srečanju, saj že zaradi lastnega zanimanja v ugodnih (naključnih) okoliščinah spodbudi ta proces ali pa izrabi ponujeni povod iz okolice. Raziskovalec je lahko priča folklornemu srečanju povsem pasivno (neopazno prisluškuje neznanecem),¹⁴ vendar pa ga ne more dokumentirati – pri tem predpostavljamo, da je etika nad zbiralčevo raziskovalno vneto – torej ne snema brez vednosti udeležencev.¹⁵ Ker tovrstni primeri ne dajo gradiva, posnetega na trak, tudi niso predmet pričujoče obravnave.¹⁶ Zato pa so toliko dragocenejši tisti, ki se zgodijo v takih okoliščinah, kjer raziskovalec folklorno srečanje lahko posname. Zaradi nepripravljenosti in nepričakovanosti je folklorno srečanje, ki se razvije po spletu naključij, najbolj spontano, ujeto v avtentičnem okolju. Gradivo, ki ga pri tem dobimo, je izjemnega pomena, saj z njegovo pomočjo opazujemo različne vidike prozne slovstvene folklorne (kateri položaji so ugodni za pridobivanje proznega folklornega gradiva, kateri žanri se ob tem pojavljajo, struktura udeležencev in njihova vloga ipd.).

B) K naključni navzočnosti raziskovalca pri folklornem srečanju štejemo tudi primere, ko pripovedovalec poišče raziskovalca, da bi mu pripovedoval. Od različice A se torej loči po izhodiščnem situacijskem kontekstu: pripovedovalec je na folklorno srečanje pripravljen vnaprej, raziskovalec pa ne. Ta možnost se praviloma lahko uresniči v okolju, kjer so zbirateljski interesi raziskovalca splošno znani.

Dokumentiranje

Da zbiralec prozne folklorne posname folklorno srečanje, pri katerem je navzoč po naključju, mora imeti veliko sreče, saj zaradi nepričakovane ugodne okoliščine navadno nima s seboj tehničnih pripomočkov za dokumentiranje,¹⁷ svinčnik in papir pa sta premalo za dosledno dobesedno transkripcijo, pri kateri pripovedovalec ne bi bil moten.

SKLEP

Pri zbiranju proznega folklornega gradiva na terenu se srečamo z najrazličnejšimi položaji: od takih, ki nam olajšujejo delo, do druge skrajnosti, ko se moramo za gradivo skorajda bojevati. Pri tem so pomembne iznajdljivost raziskovalca in njegove zmožnosti prilagajanja hipnim razmeram – od tega je tudi v veliki meri odvisno, koliko in kakšno gradivo bo zbral. Dobro folklorno srečanje nas lahko ujame kadarkoli, zato je diktafon, ki ga ima raziskovalec vedno pri sebi, pravi zaklad: tudi najboljše gradivo je lahko neuporabno, če ni posneto v trajen zvočni zapis, iz katerega bo pozneje mogoča dosledna transkripcija. Svinčnik in papir koristita pri zabeležkah, ki se nanašajo na

¹⁴ Npr. med vožnjo z gondolo na smučišču, v avtobusu, v gostilni, idr.

¹⁵ V taki situaciji ima raziskovalec možnost vprašati za privolitev k dokumentiranju, vendar sama nisem želela preskusiti odzivov, ki bi temu sledili.

¹⁶ O dogodku, zgodbah, okoliščinah in drugih opažanjih pa je le dobro zapisati v terenski zvezek, kdo ve, kdaj nam pride kaj takega prav!

¹⁷ Redko pride pripovedovalec k raziskovalcu na dom, temveč ga ujame na cesti, v trgovini idr.

teksturo in kontekst, za natančno poznejšo transkripcijo pa sta, vsaj za mlajšo generacijo, ki zaradi stalne uporabe računalnika ni več večša hitrega pisanja, vsekakor premalo.

Literatura

Ivančič Kutin, Barbara

2001 Dober pripovedovalec z zornega kota poslušalca in raziskovalca, *Traditiones* 30/1, str. 183–191.

Jason, Heda

1997 Texture, Text, and Context of the folklore Text vs. Indexing, *Journal of Folklore Research*, Volume 34, No. 3, Sept.–Dec. 1997.

Matičev, Milko

1973 Basmi koroških Slovencev, v: *Koroški kulturni dnevi I, Zbornik predavanj*. Maribor, str. 188–197.

Stanonik, Marija

1982/83 Slovstvena folklor med terenom in kabinetom, *Jezik in sloustvo*, št. 3, str. 71–78.

1999 *Slovenska sloustvena folklor*. Ljubljana.

2001 *Teoretični oris sloustvene folklor*. Ljubljana.

Pripovedovalci

Milan Pirc, Bovec, december 1997.

Marija Ivančič, Alojzija Černuta, Bovec, 18. 11. 1999.

Dori Mlekuž, Ana Mlekuž, Čezsoča, 19. 11. 1999.

Zvonko Colja, Matilda Colja, Alenka Colja, Aldo Flajs, Ivanka Komac, Bovec, 1. 11. 2000.

Zoran Pavlin, Goričica, 31. 4. 2001

Pepi Rot, Žaga, 13. 4. 2001 in 1. 5. 2001.

In še mnogo drugih.

Summary

Research Methods of collecting Oral Literature in the Field

In order to research oral literature in its authentic surroundings it is necessary to take into account all elements that form a folklore event: the text, the texture, and the context. The article focuses on the context between the researcher and the informant – the narrator, which leads to a folklore event. The manner in which the researcher collects field material is very important, and affects further processing of the material. It starts with the contact between the researcher and the informant in a chosen geographical area.

Since the narration differs from usual language transmission in that it contains aesthetical and dramatical elements designed for the listener, collecting and documenting oral literature differ from usual interviews with informants. In the former case, the researcher has to become a listener as well. When we visit a certain location we usually document several folklore events that follow each other, originating either from one or from several of their creators. These informants either speak in a continuous manner or make short breaks in which new associations may be born to form a new story or thought. I have termed this situation, resulting in a folklore event or a series of them, a folklore meeting.

The material obtained in the field was preserved by audio or video techniques. By analyzing only the material that had been obtained from the narrators who fulfilled the criteria of a good

narrator, and can be further processed, I have classified the context of such a meeting into three groups:

1. Arranged Meeting with an Informant

Since it can be prepared in advance and is predictable and controllable, this is the most frequent manner of documenting a folklore meeting. Such a meeting contains two phases:

- a. the preparatory phase during which the researcher arranges the meeting with a selected informant, and
- b. the active phase in which the meeting is realized. An arranged meeting with an informant differs as far as the use of different technical aids is concerned (a dictaphone, a video camera). These aids namely affect the narrator and eventual other participants in the event.

2. Planned Presence of the Researcher in Presumably Favorable Circumstances for a Folklore Meeting

Some of the elements in this research situation are connected with the previous one (active phase). What is different, however, is the context of the situation: the narrator has namely not been informed of the researcher's intentions beforehand. Experienced enough to know that in certain circumstances there is a good possibility that a folklore meeting will take place, the researcher has therefore come armed with documenting devices and is ready to record the eventual event. The material obtained in this context is potentially very good, of good quality, genuine, and possibly quite extensive.

3. Accidental Presence of the Researcher during a Folklore Narration

With regard to the basic situational concept this research situation can be described from two different aspects. In either case, the researcher had not been expecting it:

- a. a folklore meeting is formed as the result of a series of coincidences, and none of the participants had prepared for it beforehand
- b. the narrator seeks the researcher in order to tell him or her a story

Since he or she has witnessed it by pure chance, the researcher must be very lucky to be able to record such a folklore meeting; usually the researcher has not brought along adequate technical means for documenting the event.

When collecting oral literature in the field researchers encounter different situations: some enable them to work adequately, others may make it very difficult to obtain the material at all. The quality and quantity of the collected material depend upon the researchers resourcefulness and his or her ability to adapt to different, instantaneous situations. A good folklore meeting may happen anytime, and a dictaphone, which must always be at hand, is worth its price in gold. Even the best material is namely useless if it has not been recorded in the form of a lasting audio document that later on will enable a thorough analysis and a faithful transcription.